

NACIONALINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ INSTITUCIJOS PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

Edita Žiobienė *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4546
Elektroninis paštas ktk@mruni.lt*

Pateikta 2008 m. birželio 9 d., parengta spausdinti 2008 m. rugsėjo 23 d.

Santrauka. LR Konstitucijos 73 straipsnyje reglamentuojamas Seimo kontrolierių institucijos įsteigimas, tuo pačiu įstatymų leidėjas įpareigojamas nustatyti kontrolės institucijų sistemą. Nors visos žmogaus teisės yra ginamos teisme, tačiau šiuo metu yra aktualūs ne tik pažeistųjų teisių gynimo būdai ir institucijos, bet taip pat labai svarbu užtikrinti žmogaus teisių apsaugą įstatymų leidyboje, įgyvendinant įstatymus bei vykdamas teisingumą. Straipsnyje analizuojama, kokia institucija galėtų būti naudinga Lietuvoje ir kaip ji galėtų padėti gerinti žmogaus teisių apsaugą, efektyviau įgyvendinant tarptautinius standartus, taip pat ir Europos žmogaus teisių teismo sprendimus.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisių apsaugos institucinės garantijos, nacionalinė žmogaus teisių institucija, Seimo kontrolieriai, žmogaus teisių ombudsmenas, žmogaus teisių stebėseną, švietimas žmogaus teisių klausimais.

ĮVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 straipsnyje yra įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių prigimtinumo pripažinimo principas. Šis principas yra ir vienas iš Lietuvos Respublikos, kaip demokratinės teisinės valstybės, konstitucinės santvarkos pagrindų: demokratinės teisinės valstybės vienas iš svarbiausių uždavinių – ginti ir saugoti šias teises ir laisves.¹ Konstitucinio Teismo teigimu, valstybė yra visos visuomenės politinė organizacija, kurios valdžia apima visą teritoriją ir kuri yra skirta žmogaus teisėms ir laisvėms užtikrinti, viešajam interesui garantuoti². Be to, Konstitucijoje valstybė įpa-

reigojama gerbti žmogaus teises ir laisves, teisinėmis, materialinėmis, organizacinėmis priemonėmis užtikrinti jų gynimą nuo neteisėto kėsینimosi ar ribojimo³. Vadinasi, valstybė, įgyvendindama Tautos referendumu priimtos Konstitucijos nuostatas ir garantuodama žmogaus teisių apsaugą, privalo ne tik priimti žmogaus teises užtikrinančius teisės aktus, tinkamai juos įgyvendinti, teisėtai spręsti kylančius ginčus, bet taip pat nustatyti žmogaus teisių apsaugą užtikrinančių institucijų sistemą.

Konstitucijos 73 straipsnio trečiojoje dalyje įtvirtinta Seimo pareiga steigti ne tik Seimo kontrolierių, bet ir kitas kontrolės institucijas bei nustatyti jų sistemą. Gerbti žmogaus teises yra privalu kiekvienai valstybės valdžios institucijai ir kiekvienam valstybės tarnautojui: „valstybės tarnautojas turi būti lojalus Lietuvos valstybei ir jos konstitucinei santvarkai, laikytis Konstitucijos

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros docentė.

¹ 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos) 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

² 2003 m. gruodžio 30 d. Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. Dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuri nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties

tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“.

³ 2000 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

ir įstatymų, gerbti, saugoti ir ginti žmogaus teises ir laisves, būti nešališkas, neutralus politinio proceso atžvilgiu, teisingas, (...) priimami sprendimai turi būti skaidrūs, jų motyvai aiškūs⁴. Vis dėlto Konstitucijos 73 straipsniu buvo nuspręsta įsteigti Seimo kontrolierių įstaigą, nustatant jai pareigą tirti piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo bei biurokratizmo. Be to, Konstitucinis Teismas 1996 m. balandžio 18 d. nutarime konstatavo, kad demokratinėje valstybėje teismas yra pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių garantija.⁵ Konstitucijos 30 straipsniu kiekvienam asmeniui, kurio teisės ir laisvės pažeidžiamos, suteikta teisė kreiptis į teismą. Konstitucinis teisminės gynybos principas yra absoliutus ir universalus, nes, pasak Konstitucinio Teismo, teisinėje valstybėje kiekvienam asmeniui turi būti garantuojama teisė turėti nepriklausomą bei nešališką ginčo arbitražą, kuris vadovaudamasis Konstitucija ir įstatymais iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą užtikrindamas, kad asmens teisės bus ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai.⁶

Pažymėtina, kad Seimas, įgyvendindamas Konstitucijos suteiktas teises, jausdamas poreikį kaip ir nustatyta Konstitucijoje, įsteigė Vaiko teisių kontrolieriaus, Lygių galimybių kontrolieriaus, Žurnalistų etikos inspektorius institucijas, tačiau iki šiol nėra įstatymu nustatyta šių institucijų sistema, kaip reglamentuoja Konstitucija. Tikėtina, kad Tautos atstovybė įsteigė visuomenei svarbiausias kontrolės institucijas, tačiau šių institucijų mandatas yra gana nedidelis. Jos tiria skundus, kita vertus, net ir dėl daugelio žmogaus teisių pažeidimų nėra galimybės kreiptis į minėtas kontrolės įstaigas, nes jų kompetencija – tik tam tikrų žmogaus teisių gintis. Be to, Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintos žmogaus teisių gynybos institucijos, tačiau šiandieninėje modernioje visuomenėje yra aktualu ne tik jau pažeistų žmogaus teisių gynyba, bet ir žmogaus teisių standartų apsaugos įtvirtinimas teisės aktuose, tinkamas jų ir tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimas, pagarbos žmogaus teisėms kaip konstitucinei vertybei ir jų turinio suvokimo užtikrinimas.

1. INSTITUCIJOS REIKALINGUMAS

Ankstesniuose tyrimuose išsamiai išnagrinėjus kontrolės institucijų įstatymuose reglamentuojamą pareigūnų skyrimo ir atleidimo tvarką, mandata, įgalioji-

⁴ 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“.

⁵ 1996 m. balandžio 18 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios ir antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios ir trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁶ 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos) 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

mų ribas ir trukmę, finansavimą ir atskaitomybę, priėmimo prie išvados, jog Lietuvoje nėra nacionalinės žmogaus teisių institucijos, kuri savo prigimtimi, kompetencija ir galia atitiktų Jungtinių Tautų taip vadinamuosius Paryžiaus principus (pagrindinius nacionalinės žmogaus teisių institucijos principus), kurie kaip pagrindines veiklos kryptis nurodo: žmogaus teisių padėties stebėseną, faktų ir duomenų rinkimą, valstybės valdžios institucijų, įskaitant įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias, konsultavimą ir kritikavimą, visuomenės švietimą ir viešąjį debatų aktualiais žmogaus teisių klausimais, tarptautinį bendradarbiavimą su kitų valstybių panašiomis įstaigomis ir tarptautinėmis organizacijomis bei tarptautinių žmogaus teisių standartų įgyvendinimą.⁷

Šiuo metu analizuojant nacionalinės žmogaus teisių institucijos steigimo Lietuvoje klausimus vis dažniau siūloma praplėsti Seimo kontrolierių galias. Toks siūlymas gana dažnai pagrindžiamas žmogaus teisių ombudsmeno ar komisaro institucijų pavyzdžiais užsienio šalyse. Priešingai nei tradicinis skandinaviško tipo ombudsmenas, kurio paskirtis – garantuoti gerą viešąjį administravimą ir ginti žmogaus teises šioje srityje, žmogaus teisių ombudsmenas įgyvendina daugelį funkcijų, numatytų Paryžiaus principuose: tiria skundus dėl žmogaus teisių pažeidimų, teikia ataskaitas, nuomones, rekomendacijas parlamentui, vyriausybei ir kitoms valstybės institucijoms, be to, priešingai nei klasikinis ombudsmenas, gali aktyviai organizuoti mokymus visuomenei žmogaus teisių tematika. Tačiau suprantama, kad žmogaus teisių ombudsmeno institucija yra vienasmenė, todėl Paryžiaus principų reikalavimas dėl pluralistinės institucijos sudėties nėra įgyvendinamas.

Pirmųjų žmogaus teisių ombudsmeno institucijų steigimas siejamas su taip vadinama trečiąja demokratinio judėjimo banga Pietų Europoje. Taip buvo įsteigtos žmogaus teisių ombudsmeno institucijos 1975 m. Portugalijoje (port. *Provedor de Justica*) ir 1978 m. Ispanijoje (isp. *Defensor de Pueblo*). Reikėtų pažymėti, kad žmogaus teisių ombudsmeno institucijos modelis buvo populiarus tik Lotynų Amerikoje, Afrikoje ir Vidurio bei Rytų Europoje. Pradedant 1980 m. Lotynų Amerikos šalys išsivadavo iš autoritarinio režimo ir pasirinko demokratiją. Keitėsi ne tik šių šalių valdymo forma, valdžios institucijų samprata ir tarpusavio santykiai, bet taip pat požiūris į žmogaus teisių apsaugą. Suprantama, kad Lotynų Amerikos šalims tinkamas pavyzdys yra Iberijos pusiasalio šalys, todėl buvo pasirinktas žmogaus teisių ombudsmeno institucijos modelis – Kolumbijoje (1991 m.), Argentinoje (1994 m.), Peru (1993 m., įteisinta 1996 m.), Panamoje (1997 m.), Bolivijoje (1998 m.), Ekvadore (1998 m.) ir kt.⁸

⁷ Žiobienė E. ir kt. Žmogaus teisių apsauga: institucinis aspektas. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007, p. 364 – 382. Žiobienė E. Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 12(90), p. 75–81.

⁸ Reif L.C. Building Democratic Institutions: the Role of National Human Rights Institutions in Good Governance and Human Rights Protection. *Harvard Human Rights Journal*. 2000 vol 13, p. 12.

Vidurio ir Rytų Europos šalys, ištrūkusios iš komunistinio režimo, kaip ir Lotynų Amerikos šalys restrukūrizavo valstybės valdymo formą bei valstybės valdžios institucijas, taip pat jų kompetencijos ribas bei tuo pačiu steigė žmogaus teisių apsaugos institucijas. Dalis šių šalių pasirinko žmogaus teisių ombudsmeno instituciją – Lenkija (1987 m.), Kroatija (1992 m.), Slovėnija (1995 m.), Vengrija (1995 m.), Rusija (1997 m.), Rumunija (1997 m.), Moldova (1998 m.), Gruzija (įsteigta 1995 m., veiklą pradėjo 1998 m.) ir kt. Kaip reformų pasekmė žmogaus teisių ombudsmeno institucijos buvo įsteigtos ir keliuose Afrikos šalyse – Namibijoje (1990 m.), Ganoje (1993 m.), Seišeliuose (1994 m.).⁹

Jeigu 1992 m. Lietuvoje būtų priimtas sprendimas Seimo kontrolierių įstaigai suteikti gana didelį mandatą, kaip tai buvo padaryta kitose demokratiniais keliu pasukusiose aplinkinėse valstybėse, toks sprendimas būtų atrodęs gana racionalus. Tačiau Konstitucijoje buvo įtvirtintas kitas sprendimas: įsteigti skandinaviško tipo ombudsmenų instituciją. Šiuo metu Seimo kontrolierių galias nebūtų taip lengva pakeisti, nes jų paskirtis yra įtvirtinta Konstitucijoje, o išplėtus mandatą kardinaliai pasikeistų pačios institucijos formavimo tvarka, jos struktūra, santykis su valstybės valdžios institucijomis. Kitas dalykas, kad daugelyje demokratinėse valstybėse sėkmingai dirba nacionalinės žmogaus teisių institucijos, parlamentiniai ombudsmenai (tolygu mūsų Seimo kontrolieriams) ir specializuoti kontrolieriai (lygių galimybių, vaiko teisių, žiniasklaidos ir kt.), nes visų institucijų funkcijos yra skirtingos, bet užtikrinančios žmogaus teisių apsaugą.

Pažymėtina, kad, nors steigti nacionalines institucijas yra pačios valstybės vidaus klausimas, vis dėlto tarptautinės organizacijos ir tarptautinė bendruomenė gana aktyviai domisi nacionalinių žmogaus teisių institucijų steigimo galimybėmis, suteikia tiek finansinę, tiek dalykinę paramą¹⁰, taip pat rekomenduoja Lietuvai įsteigti savarankišką nacionalinę žmogaus teisių instituciją paremtą JT Paryžiaus principais¹¹.

2. TEISINIS INSTITUCIJOS STATUSAS IR JOS FORMAVIMAS

Paryžiaus principai nustato, kad nacionalinė žmogaus teisių institucija turi būti įsteigta vadovaujantis Konstitucijos ar įstatymo nuostatomis, kur būtų aiškiai apibrėžta jos kompetencija ir gana dideli įgaliojimai bei galia įgyvendinti nacionalinius žmogaus teisių standartus.

Institucija turėtų būti nepriklausoma ir atskaitinga tik Seimui. Teisės akte turi būti nustatytas institucijos formavimo mechanizmas, nes tai viena iš svarbiausių

institucijos nepriklausomumo, pasiekiamumo ir lygia-teisiškumo garantijų. Paryžiaus principai taip pat numato, kad nacionalinė žmogaus teisių institucija turėtų būti pliuralistiška ir artimai bendradarbiauti su įvairiomis socialinėmis ir politinėmis grupėmis, įskaitant nevyriausybinės ir teisininkų organizacijas, mokslo įstaigas, teismines, vyriausybės ir kitas institucijas.

Formavimas. Nevyriausybinių organizacijų dalyvavimas užtikrina įvairių socialinių grupių interesų atstovavimą, o vyriausybės atstovų dalyvavimas nacionalinės institucijos veikloje garantuoja, kad nagrinėjamos problemos bus perduotos vyriausybei ar atitinkamai ministerijai. Pavyzdžiui, Prancūzijos žmogaus teisių konsultacinės komisijos sudėtyje yra ir kiekvienos ministerijos atstovas, galintis kiekvienu nagrinėjamoju klausimu pateikti oficialią ministerijos poziciją, taip pat palengvinantis vyriausybės ir komisijos bendravimą.

Paryžiaus principai nereglementuoja nacionalinės žmogaus teisių institucijos struktūros, tuo tarpu Tarptautinė žmogaus teisių politikos taryba (angl. *International Council on Human Rights Policy*) pabrėžia, kad skiriant asmenis į nacionalinę žmogaus teisių instituciją turi aktyviai dalyvauti visuomenė, t. y. teisė siūlyti kandidatūras turėtų būti suteikta pilietinės visuomenės organizacijoms, o kandidatuojantys asmenys turėtų atsakyti ne tik į parlamento narių, bet ir į visuomenės klausimus¹². Be to, Paryžiaus principai nustato, kad nacionalinė žmogaus teisių institucija atlikdama savo funkcijas turi būti savarankiška ir nepriklausoma.

Vis dėlto daugumos pripažintų nacionalinių žmogaus teisių institucijų struktūrą sudaro valdančioji ar patariamoji taryba, moksliniai komitetai, institucijos vadovas ir administracijos darbuotojai. Pavyzdžiui, Danijos žmogaus teisių instituto tarybą sudaro 68 nariai: 32 nevyriausybinių organizacijų atstovai, mokslo tiriamųjų instituto atstovas, profsąjungų atstovas, advokatų tarybos atstovas, 9 parlamentinių politinių partijų atstovai, ombudsmenas, 6 ministerijų atstovai, 4 nepriklausomi atstovai (tačiau jiems nėra suteikta balsavimo teisė), instituto direktorius bei 13 valdybos narių (6 mokslininkai, 6 tarybos paskirti atstovai ir vienas instituto darbuotojas). Šį institutą sudaro keturi departamentai: Tyrimų departamentas, Tarptautinis departamentas, Informacijos ir švietimo departamentas bei Nacionalinis departamentas. O 2003 m. išplėtus instituto mandatą buvo įsteigtas Skundų komitetas (angl. *Complaints Committee*), galintis tirti skundus dėl rasinės ir tautinės diskriminacijos.¹³ Tuo tarpu didžiausios institucijos – Prancūzijos žmogaus teisių konsultacinės komisijos – Plenarinę asamblėją sudaro 143 nariai: 35 nevyriausybinių organizacijų atstovai, 7 profsąjungų atstovai, 52 nariai žmogaus teisių srities ekspertai (mokslininkai, diplomatai, teisininkai, religinių konfesijų atstovai ir kt.), 9

⁹ Ten pat.

¹⁰ Lietuva taip yra gavusi Jungtinių Tautų vystymo programos paramą, kai buvo rengiamas ir įgyvendinamas „Nacionalinis žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planas“.

¹¹ EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights. Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2005: Conclusions and Recommendations, 2006; The Final Report of the 8th Informal Meeting (ASEM), 2007, etc.

¹² Assessing the Effectiveness of National Human Rights Institutions. 2005 International Council on Human Rights Policy. Versoix, Switzerland, p. 14.

¹³ Opinion of EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights Regarding the Role of National Institutions for the Protection of Human Rights in the Member States of European Union. CFR-CDF. Opinion I. 2004, p. 35.

Prancūzijos ekspertai, paskirti į tarptautines žmogaus teisių institucijas, 2 parlamento nariai, ombudsmenas, 4 ministro pirmininko atstovai (jiems nesuteikta balsavimo teisė) ir 33 ministerijų atstovai (jiems taip pat nesuteikta balsavimo teisė).¹⁴

JT Žmogaus teisių komisaras, nagrinėdamas nacionalinės institucijos sudėties svarbą, pažymėjo, jog nevyriausybinę organizacijų ar vyriausybės mažas atstovavimas gali pakenkti institucijos statusui ar net prestižui, jos priimamų sprendimų kokybei ir efektyvumui.¹⁵ Pavyzdžiui, Graikijos nacionalinės žmogaus teisių komisijos sudėtyje yra tik 6 nevyriausybinių organizacijų atstovai (iš 30 narių), o į Liuksemburgo konsultacinės žmogaus teisių komisijos sudėtį įeina tik vienas vyriausybės atstovas (iš 20 narių).¹⁶

Manytina, kad didelis narių skaičius iš skirtingų institucijų padeda efektyviau iš esmės spręsti iškilusias žmogaus teisių problemas, o kai kuriais atvejais netgi numatyti kilsiančias problemas ir jų sprendimo būdus, tačiau, kita vertus, narių gausa gali apsunkinti sprendimų priėmimą. Vis dėlto dažniausiai didelėse žmogaus teisių institucijose dalis narių esti tik formaliai paskirti ir aktyviai nedalyvauja institucijos veikloje.

Kaip mažos efektyviai veikiančios komisijos pavyzdys galėtų būti Airijos žmogaus teisių komisija, kurią sudaro 15 komisarų (iš jų 5 mokslininkai, 3 nevyriausybinių organizacijų atstovai, 4 viešųjų institucijų atstovai, medicinos ekspertas, verslininkas ir teisininkas). Žmogaus teisių komisijos įstatymo 5 straipsnis nustato tam tikrą lyčių balansą: ne mažiau nei keturi komisarai turi būti vyrai ir ne mažiau nei keturi – moterys.¹⁷ Įdomu tai, kad Komisijos darbuotojai yra nuolatos dirbantys, o komisarai dirba pusę darbo laiko (išskyrus institucijos vadovą), o tai yra finansiškai naudinga valstybei. Be to, dirbdami kituose savo darbuose komisarai artimiau susipažįsta su žmogaus teisių problemomis, įvairių socialinių grupių interesais ir poreikiais. Žinoma, tiriamojoje ir šviečiamojoje veikloje Komisija pasitelkia nepriklausomus ekspertus.¹⁸ Manytina, kad tokia maža institucija galėtų pakankamai efektyviai dirbti dėl šių priežasčių: gana plačiai atstovaujama; mažos finansinės sąnaudos; komisarų kompetencija ir jų neatitrūkimas nuo visuomenės. Tačiau ši institucija gana dažnai yra kritikuojama dėl vyriausybės atstovų neįtraukimo į jos veiklą.

Jungtinės Tautos pabrėžia, kad įstatymas turi aiškiai nustatyti institucijos formavimo tvarką, kvalifikacinius ir profesinius reikalavimus, kadencijos trukmę, pakartotinės kadencijos galimybę, atleidimo iš pareigų institutą ir priežastis, privilegijas bei imunitetą.¹⁹ Pavyzdžiui, Indijos žmogaus teisių komisijos nariais skiriami

¹⁴ De Beco G. National Human Rights Institutions in Europe. Human Rights Law Review. Oxford University Press. 2007 vol. 7, p. 345.

¹⁵ OHCHR, Professional Training Series No. 4, p. 12

¹⁶ De Beco G. National Human Rights Institutions in Europe. Human Rights Law Review. Oxford University Press. 2007 vol. 7, p. 345–346.

¹⁷ Human Rights Commission Act (2000).

¹⁸ Report of the Irish Human Rights Commission.

¹⁹ UN Handbook. 1995. Para 78, 79.

teisėjo rangą turintys asmenys, Pietų Afrikos komisijos dalis narių turi būti sociologijos, politinių mokslų mokslininkai, Australijos žmogaus teisių ir lygių galimybių komisijos dalis narių privalo turėti praktinio darbo žmogaus teisių srityje patirties.²⁰ Turint omenyje, kad šiai institucijai ypač svarbi reputacija, geras vardas ir kompetentingumas, jos nariams / darbuotojams keliami dideli profesiniai bei patirties reikalavimai yra labai aktualūs.

Kita vertus, pasigirsta pasiūlymų įstatyme nustatyti baigtinį sąrašą valstybės valdžios, mokslo, kontrolierių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, kurios deleguotų po narį į nacionalinę žmogaus teisių instituciją. Panašiu principu dabar yra formuojama Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija. Tačiau nustačius baigtinį sąrašą nesumažėtų kadru kaita, kitos institucijos ir ypač nevyriausybines organizacijas prarastų galimybę dalyvauti šios institucijos darbe. Be to, šios institucijos negalima formuoti taip, kaip ligi šiol yra formuojamos visos kontrolės įstaigos, kai kandidatūras pateikia Seimo pirmininkas, nes Seimo pirmininkui nepasiūlius, daugelis žmogaus teisių ekspertų netektų galimybės net kandidatuoti į šią instituciją.

Manytina, kad kandidatūras į institucijos narius turėtų teisę siūlyti įvairūs valstybės valdžios pareigūnai (Prezidentas, Seimo pirmininkas, Ministras pirmininkas, galbūt Teisingumo ministras ar Aukščiausiojo teismo pirmininkas), mokslo institucijos ir nevyriausybines organizacijas. Tuo tarpu skirti tegali Seimas balsų dauguma.

Santykis su valstybės valdžios institucijomis. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos efektyviam funkcionavimui yra būtinas konstruktyvus bendradarbiavimas su visomis trimis valdžiomis: įstatymų leidžiamąja, vykdomąja ir teisminę. Gana dažnai nacionalinei institucijai, atliekant žmogaus teisių būklės stebėseną arba rengiant rekomendaciją valstybės valdžios institucijai, yra reikalingas vyriausybės atsakas (pavyzdžiui, pateikti papildomą informaciją apie vykdomą politiką, vykdytas ar numatomas veiklas, arba turimus duomenis). Toks dialogas palengvina įtraukiant žmogaus teisių klausimus į politinį diskursą.

Kita vertus, valstybės tarnautojų mokymai žmogaus teisių srityje, kuriuos galėtų organizuoti nacionalinė institucija, turi tiesioginę įtaką vyriausybės vykdomai žmogaus teisių politikai, nes gerai išmanantys žmogaus teisių standartus valstybės tarnautojai atidžiau kreips dėmesį į bendrojo arba individualaus pobūdžio teisės akto ar veiksmų suderinamumą su žmogaus teisėmis.

Konstruktyvus dialogas su parlamentu gali gerokai palengvinti ne tik nacionalinės žmogaus teisių institucijos veiklą, bet tam tikrais atvejais ir parlamento darbą. Jeigu parlamento komitetai ar komisijos prieš įstatymo ar jo pakeitimo projekto svarstymą pateiktų projektą nacionalinei žmogaus teisių institucijai, tikėtina, jog gautų kvalifikuotą nepriklausomą išvadą apie parengtą teisės

²⁰ Kjaerum M., Lindsnaes B., Lidholt L., Kerrigan F. Establishment of an independent Commission for Human Rights and Administrative Justice in Tanzania. Danish Human Rights Centre. 1999.

akta. Parlamentui neprivaloma kreiptis į nacionalinę žmogaus teisių instituciją, tačiau siekiant užsitikrinti, kad teisės aktas nepažeis žmogaus teisių, tokios institucijos išvada būtų labai reikalinga net ir tuo atveju, kai į ją neatsižvelgiama. Be to, parlamentas gali reikalauti, kad jam atskaitinga vyriausybė vykdydama įstatymus bendradarbiautų su nacionaline žmogaus teisių institucija.

Priklausomai nuo nacionalinei žmogaus teisių institucijai suteiktų funkcijų ji taip pat galėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl tam tikrų įstatymų ar kitų teisės aktų konstitucingumo, dėl Vyriausybės arba jai pavaldžių institucijų sprendimų teisėtumo – į administracinius teismus. Be to, šiuo atveju yra gana įdomi Airijos žmogaus teisių komisijos patirtis. Jai įstatymu yra suteikta teisė dalyvauti teismo nagrinėjamos žmogaus teisių klausimais byloje turint *amicus curiae*²¹ statusą.²² Toks ekspertinės nuomonės pareiškimas teisminėje byloje gali taip pat padėti teisminei praktikai formuoti aktualiais žmogaus teisių klausimais: žmogaus teisių derinimo, ribojimo, apsaugos užtikrinimo ir t. t.

3. INSTITUCIJOS MANDATAS

Prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas Konstitucijoje suponuoja įstatymų leidėjo, kitų teisėkūros subjektų pareigą leidžiant asmens ir valstybės santykius reguliuojančius teisės aktus vadovautis žmogaus teisių ir laisvių prioritetu, nustatyti pakankamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, taip pat gynimo priemones, jokių būdu šių teisių ir laisvių nepažeisti bei neleisti, kad jas pažeistų kiti.²³

Žmogaus teisės iš esmės nustato valstybės ir asmens santykių ribas – kiek valstybės institucijos gali kištis į asmens integralumą ir autonomiškumą. Todėl šiuo požiūriu žmogaus teisės yra tarsi iššūkis politikams ir valstybės tarnautojams – kaip surasti ribą leidžiant įstatymus ar įgyvendinant jų nuostatas. Siekiant įgyvendinti demokratinės valstybės konstitucinę nuostatą – apsaugoti žmogaus teises – nacionalinės žmogaus teisių institucijos vaidmuo yra labai svarbus, nes ji gali informuoti valstybės valdžios institucijas apie svarstomo įstatymo projekto neatitikimą tarptautinės sutarties nuostatoms, netinkamą įstatymo nuostatų interpretavimą, žmogaus teisių padėties blogėjimą ar vykdomos žmogaus teisių politikos nesėkmes.

²¹ *Amicus curiae* išvertus iš lotynų kalbos reikštų „teismo draugas“, kuris nėra bylos šalis, tačiau manydamas, kad teismo sprendimas gali turėti įtakos ir jo interesams dalyvauja byloje. Pavyzdžiui, Jungtinių Valstijų aukščiausiojo teismo statute nustatyta, kad dalyvaujantis byloje turintis *amicus curiae* statusą asmuo, pateikia teismui tuos argumentus, kurių nepateikė šalys arba atkreipia teismo dėmesį į bylai svarbias detales.

²² Human Rights Commission Act, Art. 8.

²³ 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikaltamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos) 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

Paryžiaus principai nustato, jog nacionalinės žmogaus teisių institucijos kompetencijos ribos turėtų būti pakankamai plačios.

Žmogaus teisių stebėseną ir patarimas valstybės valdžios institucijoms. Paryžiaus principuose teigiama, kad žmogaus teisių stebėjimas yra pagrindinė šios institucijos funkcija. Tik stebint žmogaus teisių būklę, jų įtvirtinimą teisės aktuose, nustatančiuose teisių turinį ar ribojimo galimybes, galima kalbėti apie valstybės žmogaus teisių politiką. Todėl valstybė turėtų būti suinteresuota, kad žmogaus teisių padėtį analizuotų nepriklausoma ekspertų institucija, puikiai žinanti žmogaus teisių standartus ir užsienio valstybių patirtį, galinti suteikti kvalifikuotą patarimą valstybės valdžios institucijoms.

Institucija savo iniciatyva turėtų teikti įvairias atskaitas, nuomones, rekomendacijas, pasiūlymus parlamentui, vyriausybei ar kitoms kompetentingoms institucijoms įvairiais žmogaus teisių klausimais. Pasak Amnesty International, nacionalinei žmogaus teisių institucijai galėtų būti suteikta ir įstatymų iniciatyvos teisė ar bent jau galimybė pareikšti nuomonę dėl parlamento svarstomų įstatymų projektų.²⁴

Būtent šios Paryžiaus principų nuostatos ir kelia daugiausia valdžios institucijų ir nacionalinių žmogaus teisių institucijų, dažniausiai kaltinamų politikavimu, konfliktų. Paryžiaus principai suteikia nacionalinėms institucijoms didesnes galimybes, nei taikyti žmogaus teisių standartus individualiose situacijose. Nacionalinių institucijų kompetencija, teikti rekomendacijas ir pasiūlymus, yra didesnė nei teismų ar ombudsmenų institucijų, įgyvendinančių įteisintus žmogaus teisių standartus. Netgi lyginant su tradicinio ombudsmeno institucija, nacionalinės žmogaus teisių institucijos galimybės didesnės, nes jai suteikiama teisė reikšti nuomonę dėl įstatymų projektų ar įsistejusius teisės aktų. Tuo tarpu tradicinis ombudsmenas nedalyvauja įstatymų leidybos procese, o garantuoja gerą administravimą valstybės tarnyboje.

Reikšdama nuomonę dėl įstatymo projekto nacionalinė žmogaus teisių institucija privalo būti ypač atsargi, kad išvengtų kaltinimo politikavimu. Vakarų demokratijos patirtis rodo, kad tiek opozicinės partijos, tiek ir valdančiosios daugumos partijos gana dažnai ieško sąjungininko konkurentų parengtam projektui sukritikuoti. Suprantama, kad tokiose situacijose nacionalinė žmogaus teisių institucija gali tapti galingu ginklu arba būti apkaltinta kišimusi į politiką. Todėl nacionalinė žmogaus teisių institucija siekdama išsaugoti savo autoritetą ir nepriklausomumą privalo nesivelti į politinius žaidimus vadovaudamasi konstituciniais ir tarptautiniais žmogaus teisių standartais, pateikti objektyvią įstatymo projekto kritiką siekiant užtikrinti žmogaus teisių turinį ir ribas.

Nacionalinė žmogaus teisių institucija, siekdama, kad valstybės nacionalinėje teisėje būtų užtikrintas tarptautinių sutarčių nuostatų įgyvendinimas ir nepažeis-

²⁴ National Human Rights Institutions. Amnesty International's Recommendations for Effective Protection and Promotion of Human Rights. 2001

džiamos žmogaus teisių ribos, aktyviai bendradarbiauja su tarptautinėmis žmogaus teises ginančiomis organizacijomis. Kaip jau buvo minėta, Jungtinių Tautų sutarčių komitetai pasitelkia nacionalines žmogaus teisių institucijas, kai yra svarstoma žmogaus teisių padėtis valstybėje, o nacionalinės žmogaus teisių institucijos savo ruožtu pasiremia tarptautinių organizacijų praktika ir pagalba, kai iškyla nacionalinės diskusijos dėl konkrečios teisės turinio, suvaržymo ar ribojimo. Pavyzdžiui, Danijoje įstatymas leido policijai saugoti ne tik nuteistųjų, bet ir išteisintųjų DNR duomenis. Danijos žmogaus teisių institutas viešai abejojo dėl įstatymo nesuderinamumo su Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio nuostata, reglamentuojančia teisę į privatų gyvenimą, ir Europos žmogaus teisių teismo praktika. Danijos žmogaus teisių institutas, vadovaudamasis Europos Tarybos rekomendacija²⁵, rekomendavo įstatymų leidėjui užtikrinti asmens teisės į privatų gyvenimą apsaugą ir numatyti ją riboti tik išimtiniais atvejais, kai yra būtina demokratinėje visuomenėje stengiantis apsaugoti kitas konstitucines vertybes.²⁶

Kita vertus, nacionalinės žmogaus teisių institucijos atliekama tarptautinių institucijų praktikos analizė žmogaus teisių turinio ir ribojimo srityje yra labai naudinga valstybės valdžios institucijoms. Pavyzdžiui, Danijoje keletą metų vyko diskusija dėl ikiteisminio suimtųjų kalinimo vienutėse. Per tą laiką buvo parengta ne viena psichologų, teisininkų ir kitų specialistų analizė dėl galimų neigiamų padarinių žmogui. Europos komitetas dėl kankinimų ir nežmoniško elgesio²⁷ kritikavo Daniją dėl netinkamo elgesio, tačiau Europos žmogaus teisių teismas nagrinėdamas keletą bylų nenustatė, kad asmens kalinimas vienutėje pažeistų Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnį. Danijos žmogaus teisių institutas išanalizavęs tarptautinių institucijų praktiką pateikė konkrečias rekomendacijas valstybės valdžios institucijoms, kokiomis aplinkybėmis galima asmenį kalinėti vienutėje ir kokiomis – ne, taip pat kokie kalinimo terminai.

Lietuvos įstatymų leidėjui taip pat būtų tikslinga konsultuotis su profesionalia kvalifikuota institucija daugeliu opių žmogaus teisių klausimų: kaip reikėtų keisti teisės aktus, įgyvendinant Europos žmogaus teisių teismo sprendimus (dėl lyties keitimo, teisės į privataus gyvenimo apsaugą įsidarbinant valstybės tarnyboje ir kt.), kaip reikėtų reglamentuoti asmens reprodukcinę sveikatą ir abortų draudimą, kokia šeimos koncepcija atitiktų Konstitucijos nuostatas ir lygiateisiškumo principą bei kt. Šie klausimai vis dar aktualūs mūsų įstatymų leidėjui. Neatmestina, kad tokių klausimų tik daugės.

Taigi nacionalinės žmogaus teisių institucijos pareiga yra teikti kvalifikuotas konsultacijas (rekomenda-

cijas, kritiką, pastabas) valstybės valdžios institucijoms. Kuo kokybiškiau nacionalinė žmogaus teisių institucija parengs žmogaus teisių būklės, tarptautinių institucijų praktikos, nacionalinių teisės aktų suderinamumo su tarptautiniais žmogaus teisių standartais analizę, tuo labiau ji bus gerbiama valstybėje. Suprantama, kad įstatymų leidėjas gali ignoruoti nacionalinės žmogaus teisių institucijos rekomendacijas, gali nuspręsti kitaip, tačiau nacionalinės institucijos veikla šioje srityje yra labai svarbi žmogaus teisių garantijoms įtvirtinti.

Bendradarbiavimas su tarptautinėmis institucijomis. Valstybės valdžios institucijos neretai piktinasi, kad nacionalinių žmogaus teisių institucijos bendradarbiauja su tarptautinėmis organizacijomis ir jų komitetais. Klaidingai manoma, kad nacionalinė žmogaus teisių institucija turėtų atstovauti valstybei ir jos interesams. Tačiau yra priešingai: nacionalinė žmogaus teisių institucija nerengia valstybės ataskaitų tarptautinėms institucijoms, nes tokia veikla pažeistų institucijos nepriklausomumo principą. Pasak Amnesty International, nacionalinė žmogaus teisių institucija gali savarankiškai teikti taip vadinamas „šešėlines“ ataskaitas, rekomendacijas ar nuomones tarptautinėms institucijoms, kuriose galėtų išreikšti savo susirūpinimą, tam tikras valstybės politikos žmogaus teisių srityje tendencijas, geros praktikos pavyzdžius.²⁸

Be to, nacionalinės žmogaus teisių institucijos, susibūrusios į bendrą tokių institucijų forumą, stengiasi keisti informacija, ieškoti vienokių ar kitokių praktinių sprendimų, tarptautinių institucijų rekomendacijų, taip pat kartu atstovauja institucijų interesams JT Žmogaus teisių tarybos sesijose.

Visuomenės švietimas. Paryžiaus principai sudaro galimybes nacionalinėms žmogaus teisių institucijoms aktyviai dalyvauti visuomenės švietimo procese. Paryžiaus principų 3 (f) punktas numato, jog nacionalinės žmogaus teisių institucijos dalyvautų rengiant mokymo programas mokykloms, mokymo ir tyrimų programas universitetuose ir kitose profesinėse institucijose. Suprantama, kad profesionalūs nacionalinės žmogaus teisių institucijos patarimai, rengiant mokymo ar tyrimo programas, yra labai vertingi.

Be to, Paryžiaus principų 3 (g) punktas nustato, jog nacionalinės žmogaus teisių institucijos, siekdamos gerinti visuomenės žinių lygį bei aktyvinti viešuosius debatus, savo veikloje turi pasitelkti žiniasklaidą. Tačiau bet koks pranešimas žiniasklaidai turėtų būti labai gerai apsvarstytas, kad būtų išvengta bereikalingų konfliktinių situacijų. Daugelis autorių nagrinėdami nacionalinių institucijų funkcijas pabrėžia, kad pagrindinis dėmesys turėtų būti sutelktas į visuomenės pažeidžiamiausių grupių (moterų, vaikų, tautinių ir rasinių mažumų, neįgaliųjų, pabėgėlių ir kt.) teises.²⁹ Bet tokia nuostata formuoja

²⁵ Recommendation 1992.1 on the use of analysis of deoxyribonucleic (DNA) within the framework of the criminal justice system.

²⁶ Kjaerum M. National Human Rights Institutions Implementing Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers. 2003, p. 11–12.

²⁷ The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT).

²⁸ National Human Rights Institutions. Amnesty International's Recommendations for Effective Protection and Promotion of Human Rights. 2001

²⁹ Nowak M. The Agency and National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights. In Alston P., De Schutter O. /ed./ Monitoring Fundamental Rights in the EU. The Contribution of

visuomenės požiūrį, jog nacionalinė žmogaus teisių institucija atstovauja tik visuomenės atstumtuosius, teistus ar socialiai remtinus asmenis. Siekdamos išvengti tokios reputacijos nacionalinės žmogaus teisių institucijos privalo pabrėžti žmogaus teisių turinį, jų ribas bei pagarbą žmogui ir jo teisėms. Suprantama, kad paprastai daugiau dėmesio yra skiriama pažeidžiamoms visuomenės grupėms, tačiau, kita vertus, kiekvienas žmogus, nepriklausomai nuo jo statuso visuomenėje ar finansinių galimybių, gali patirti vienos ar kitos teisės pažeidimą. Todėl nacionalinė žmogaus teisių institucija šviesdama visuomenę žmogaus teisių srityje turėtų skatinti pagarbą žmogui (nepriklausomai, kas jis) ir jo teisėms.

Nacionalinės žmogaus teisių institucijos pareiga informuoti visuomenę apie parlamente svarstomus įstatymų ar įstatymo pakeitimo projektus, pabrėžiant problemišiausius klausimus. Žinoma, tokių visuomenės informavimą ir dažniausiai negatyvios reakcijos sukėlimą valstybės politikai bei tarnautojai linkę traktuoti kaip politikavimą. Todėl nacionalinė žmogaus teisių institucija privalo labai kokybiškai argumentuoti savo poziciją, ją paremti Konstitucijos ir įstatymų nuostatomis, konstitucinės justicijos priimtais aktais, ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis.

Nacionalinė žmogaus teisių institucija, pasitelkdamą žiniasklaidos priemones, turėtų visuomenę informuoti apie žmogaus teisių stebėsenos rezultatus, t. y. teikti metines ar kitokio laikotarpio ataskaitas apie žmogaus teisių būklę, pateikti konkrečius duomenis, netinkamo valstybės valdžios institucijų elgesio ir geros praktikos pavyzdžius, taip pat tarptautinių institucijų rekomendacijas valstybei papildant kompetentingais komentarais.

Kokybiško visuomenės informavimo bei probleminių žmogaus teisių klausimų viešinimo rezultatai gali būti sėkmingi.

Individualių skundų tyrimas. Papildomuose principuose dėl kvazi teisminės institucijų kompetencijos (ang. *Additional Principles concerning the Status of Commissions with Quasi-Jurisdictional Competence*)³⁰ siūloma, kad nacionalinė žmogaus teisių institucija prižiūrėtų, kaip laikomasi universalių žmogaus teisių standartų, tirtų skundus dėl žmogaus teisių pažeidimų, rinktų duomenis apie pažeidimus, taikytų administracines nuobaudas pažeidėjams, o esant reikalui kreiptųsi į teismą. Nacionalinės žmogaus teisių institucijos priimtų sprendimų galia gali būti labai įvairi. Tai gali būti: teisiškai įpareigojantys sprendimai su taikoma administracine nuobauda; pažeidimą konstatuojantys sprendimai; tiesiog rekomendacinio pobūdžio sprendimai. Be to, institucija, skundo tyrimo metu pastebėjusi spragas ar žmogaus teisių pažeidimus įstatymų leidyboje, turėtų teikti įstatymų leidėjui rekomendacijas dėl konkretaus teisės akto pakeitimo ar iniciavimo. Amnesty International siūlo nacionalinei žmogaus teisių institucijai suteikti teisę kreiptis į Konstitucinį teismą dėl teisės aktu

konstitucingumo, kai manoma, jog pažeidžiamos žmogaus teisės.³¹

Vis dėlto tai yra tik papildoma funkcija, todėl valstybė gali pati rinktis: ar steigti parlamentinių, ar specializuotų ombudsmenų institucijas, nagrinėjančias individualius skundus, ar tai pavesti nacionalinei žmogaus teisių institucijai. Tačiau būtina pažymėti, kad ombudsmenų institucijų steigimas nepakeičia nacionalinės žmogaus teisių institucijos.

Jungtinės Tautos pabrėžia, kad savo prigimtimi ombudsmeno institutas skiriasi nuo nacionalinės žmogaus teisių institucijos, nes pagrindinis ombudsmeno instituto tikslas yra užtikrinti teisingumą, nešališkumą viešojo administravimo sektoriuje, o nacionalinės žmogaus teisių institucijos tikslas yra daug didesnis: stebėti žmogaus teisių būklę, prižiūrėti tarptautinių įsipareigojimų vykdymą nacionalinėje teisėje, šviesti visuomenę žmogaus teisių klausimais bei papildomai atlikti kvazi teisminę funkciją dėl visų žmogaus teisių tiek viešajame, tiek ir privačiame sektoriuje.

IŠVADOS

Konstitucijos 73 straipsnio nuostata, kad Seimas įstatymu nustato kontrolės institucijų sistemą, lig šiol nėra įgyvendinta, o Seimo įsteigtų kontrolierių institucijų mandatas neapima visų žmogaus teisių ginties. Suprantama, kad efektyviausia žmogaus teisių gynimo institucija yra teismas, tačiau šis gynybos būdas užtrunka gana ilgai, ypač jei byla nagrinėjama apeliacine ir kasacine tvarka, be to, yra brangus.

Kita vertus, šiandieninėje modernioje visuomenėje yra aktuali ne tik jau pažeistų žmogaus teisių gynyba, bet ir žmogaus teisių standartų apsaugos įtvirtinimas teisės aktuose, tinkamas jų ir tarptautinių įsipareigojimų įgyvendinimas, pagarbos žmogaus teisėms kaip konstitucinei vertybei ir jų turinio suvokimo užtikrinimas.

Įstatymų leidėjui reikalingas kvalifikuotas patarėjas, išmanantis Konstitucijos nuostatas ir tarptautinius žmogaus teisių standartus, žinantis žmogaus teisių būklę, t. y. spragas, pažeidimus, poreikius, aktyviai bendraujantis su visuomene. Todėl Lietuvai reikalinga nacionalinė žmogaus teisių institucija (komisija), turinti gana didelius įgaliojimus, kaip nustatyta Jungtinių Tautų Paryžiaus principuose: žmogaus teisių stebėseną, patarimas valstybės valdžios institucijoms, visuomenės švietimas, tarptautinis bendradarbiavimas.

LITERATŪRA

1. 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos) 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies, 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

the Fundamental Rights Agency. Oxford and Portland, Oregon. 2005, p. 95.

³⁰ <<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r134.htm>> [žiūrėta 2008 05 05].

³¹ National Human Rights Institutions. Amnesty International's Recommendations for Effective Protection and Promotion of Human Rights. 2001

2. 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“.
3. 2003 m. gruodžio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. Dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuri nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“.
4. 2000 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
5. 1996 m. balandžio 18d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios ir antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios ir trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
6. Assessing the Effectiveness of National Human Rights Institutions. 2005 International Council on Human Rights Policy. Versoix, Switzerland.
7. De Beco G. National Human Rights Institutions in Europe. Human Rights Law Review. Oxford University Press. 2007 vol. 7.
8. EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights. Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2005: Conclusions and Recommendations. 2006.
9. Kjaerum, M. National Human Rights Institutions Implementing Human Rights. Martinus Nijhoff Publishers. 2003
10. Nowak, M. The Agency and National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights. In Alston P., De Schutter O. /ed./ Monitoring Fundamental Rights in the EU. The Contribution of the Fundamental Rights Agency. Oxford and Portland, Oregon. 2005.
11. Reif, L. C. Building Democratic Institutions: the Role of National Human Rights Institutions in Good Governance and Human Rights Protection. Harvard Human Rights Journal. 2000, vol. 13.
12. National Human Rights Institutions. Amnesty International's Recommendations for Effective Protection and Promotion of Human Rights. 2001
13. Žiobienė, E. ir kt. Žmogaus teisių apsauga: institucinis aspektas. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Kolektyvinė monografija. Vilnius. 2007, p. 364–382.
14. Žiobienė, E. Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos. *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 12(90), p. 75–81.

THE PERSPECTIVES OF THE NATIONAL HUMAN RIGHTS INSTITUTION IN LITHUANIA

Edita Žiobienė *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania has stated that the Constitution obligates the state to respect human rights and freedoms and to guarantee their protection from any unlawful attempt or restriction by legal, financial or organizational means³². Thus protection of human rights is reflected in the existing system by the guarantees provided by the state. Article 73 of the Constitution provides that the Parliament has a right to establish the institutions of ombudsmen: “the system and powers shall be established by law.” Until now the parliament has not established the system of the ombudsmen institutions (parliamentary and specialised).

The constitutional right of appeal to court if an individual's rights and freedoms have been violated is one of the most important means in protecting human rights. According to the Constitutional Court, the guarantee to protect persons' rights and freedoms is an essential element of the constitutional institute of persons' rights and freedoms.³³

On the other hand today is not enough to care only about human rights protection. The author analyses the needs for establishing a national human rights institution according to the UN Paris Principles. The implementation of human rights monitoring and data collecting could be very helpful to both legislative and executive institutions because it could provide grounds for setting priorities in human rights policy, eliminating gaps in legal regulation, etc. The role of the national human rights institution is important not only nationally, but also internationally, thus the possibility of direct cooperation between national institutions and international organizations is included in the Paris Principles. The author examines the requirements for the composition of the institution, appointment, mandate, independence and shows practice of other countries.

Keywords: national human rights institution, Seimas (parliamentary) ombudsman, specialised ombudsman, human rights education, human rights monitoring.

---

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, associate professor.

³² June 30, 2000 Constitutional Court of the Republic of Lithuania, ruling “On the compliance of Part 1 of Article 3 and Item 1 of Part 1 of Article 4 of the Republic of Lithuania Law on Compensation for Damage Inflicted by Unlawful Actions of Interrogatory and Investigatory Bodies, the Prosecutor's Office and Court with the Constitution of the Republic of Lithuania”.

³³ Ibid.